

1597 Tarihli Ahidnâme Öncesinde Osmanlı-Fransa İlişkileri

Ottoman-French Relations Before the Treaty Dated 1597

Emirhan ÖZÇELİK*

Öz

Osmanlı Devleti ile Fransa arasında Sultan Kanuni Sultan Süleyman döneminde ittifak halini alan ilişkilerin seyri İnebahtı Deniz Savaşı'ndan sonra farklı dönemlerden geçti. Muharebenin ardından gerek Mezhep Savaşları gerekse Avrupa'da devletlerarası siyaset Fransa'yı Osmanlılarla münasebetini korumaya sevk etti. Aynı şekilde on altıncı yüzyılın son çeyreğinde doğu ve batıda uzun yıllar sürecek savaşlar başlatan Osmanlı Devleti, Fransa ile dostluğunu sürdürmek istedi. Bu dönem İspanya'nın barış talebi ve İngiltere'nin Osmanlı limanlarında ticaret serbestliği alma teşebbüsü iki devlet ilişkilerinde ana gündemi oluşturdu. IV. Henry tahta geçince rakip devletlerle Osmanlıların yakınlaşmasına itiraz etti. Osmanlı-Habsburg savaşlarının gölgesinde siyasi, askerî ve ticarî taleplerini yineledi. Osmanlılar ise Fransa'nın Avrupa devletleri ile yakınlaşmasına müsaade etmemek için uzlaşmacı siyaseti sürdürmeye çalıştı. Neticede savaş ve diplomasi arasında 1597 yılında Osmanlı Devleti müttefiki Fransa'ya yeni maddelerin eklendiği bir ahidnâmeyi teslim etti.

Anahtar Kelimeler: IV. Henry, Ahidnâme, Habsburg Seferleri, III. Mehmed, Fransa

Abstract

The course of the relations between the Ottoman Empire and France, which became an alliance during the reign of Kanuni Sultan Suleyman, passed through different periods after the Battle of Lepanto (1571). After the war, both the Sectarian Wars and the inter-state politics in Europe prompted France to protect its relations with the Ottomans. Likewise, the Ottoman Empire, with the long years of wars in the east and west in the last quarter of the sixteenth century, wanted to continue his alliance with France. Spain's demand for peace and Britain's attempts to obtain capulation and the privileges of trade in Ottoman ports constituted the main topics in the relations between these two states. When Henry IV took the throne, he objected to the rapprochement between his state's rivals and the Ottomans. He reorganized the political, military and commercial discourse during the Ottoman-Habsburg Wars. The Ottomans, on the other hand, tried to take the necessary steps in order not to allow France to compromise with the European states. Eventually, in 1597, the Ottoman Empire handed over a ahidnâme with new articles to his ally, France.

Keywords: Henry IV, Ahidnâme, Habsburg Wars, Mehmed III, France

Giriş

Kanunî Sultan Süleyman'ın saltanatında ittifak halini alan ve Akdeniz'de ortak askerî harekâtlarla en aktif dönemini yaşayan Osmanlı-Fransa ilişkileri uzun süre aynı şekilde seyretmiştir. Özellikle Fransa'yı Osmanlılarla müttefik olmaya mecbur eden İtalya Savaşları'nın 1559'da sonlanmasıyla münasebetlerin seyri değişmiştir. Habsburglara karşı askerî ittifak ikinci plana atılmış ve daha çok ticarî meseleler iki devlet ilişkilerinin gündemi olmaya başlamıştır. Fransa, Osmanlı limanlarında Fransız tacirlerin ekonomik çıkarlarını korumaya yönelmiştir. Ayrıca korsan saldırılarında zarar gören diğer Avrupalı tacirler adına Osmanlı mercilerinde arabuluculuk faaliyetlerinde bulunmuştur. Osmanlı hükümeti ise Fransa'nın ortak düşmanlarıyla sulh yapmasına ve ticarete öncelik veren diplomasisinden her zaman hoşnut olmamıştır. Fransa hükümetinin başta Habsburglar olmak üzere Avrupa devletleri ile olan ilişkilerine kuşkuyla yaklaşmıştır.

Sultan II. Selim, Kıbrıs'ı fethetme kararı almasından sonra Fransa'nın dostluk ve sadakatini tekrar kazanmak istenmiştir. Bu maksatla II. Selim'e yakın olan Yahudi tüccar ve Nakşa Beyi Yasef Nasi'nin Fransa kralında kalan borcu iki devlet arasında diplomatik bir mesele haline getirilmiştir. Sultan borcun ödenmesi için Fransa hükümetine yoğun baskı uygulamış ve en sonunda Mısır'da Fransa tacirlerinin mallarına el koyma kararı almıştır. Atılan bu adıma duyarsız kalamayan Fransa Kralı IX.

* Doktora, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Bölümü, İstanbul/Türkiye, emirhanozcelik25@gmail.com, ORCID: 0000-0003-1858-5337

Charles, İstanbul'a geçici bir elçi göndermiş, hem borç konusunu halletmek hem de bir ahidnâme ile Osmanlı topraklarındaki ticaretin kaidelerini ve imtiyazlarını belirlemek istemiştir. Osmanlı hükümeti Fransa'nın taleplerine karşılık verince elçi borç meselesini erteleyebilmiş ve ahidnâmeyi elde edebilmiştir. 1569 tarihli bu ahidnâmede Venedik hariç bütün Avrupalı gemilerin ancak Fransız bayrağı ile Osmanlı limanlarında ticaret yapmasına izin verilmiştir. Ticarî kuralları tayin etmesi ve önemli bir imtiyaz sağlaması yanında ahidnâme siyaseten Fransa'nın Osmanlılara dostluk ve sadakatini de resmileştirmiştir.¹

1571'de Kıbrıs'ın fethedilmesi ve akabinde gerçekleşen İnebahtı Deniz Savaşı Osmanlı-Fransa ilişkilerinin nazik bir döneme girmesine neden olmuştur. İlk esnada bütün Avrupa'da olduğu gibi Osmanlı donanmasının İspanya'nın liderlik ettiği Haçlı donanması karşısında İnebahtı'da yaşadığı mağlubiyet Fransa kamuoyunda da heyecanla karşılanmıştır. Fransa'nın farklı şehirlerinde savaşla alakalı yayınlanan eserlerde zafer kutlanmış, hatta Osmanlılara saldırmak için kapsamlı askerî planlar yayınlanmıştır.²

Fakat Fransa Kralı ve hükümeti İspanya'nın Akdeniz ve Avrupa siyasetinde kazandığı prestij ve gücü dikkate alarak Osmanlılarla münasebetlerini korumayı tercih etmiştir. İnebahtı Savaşı'ndan hemen önce yeni elçi sıfatıyla İstanbul'a yola çıkan Francois de Noailles Osmanlı donanmasının mağlubiyetini haber alınca bir tereddüt hali yaşamıştır. Kral IX. Charles, hezimetin ardından II. Selim'e yazdığı mektupta dostluğun süreceği sözünü vermiştir. Kral, elçisinin de İstanbul'a gitmesini isteyince Noailles yolculuğuna devam etmiştir. Başkentte varan François de Noailles Sadrazam Sokollu Mehmed Paşa tarafından ağırlanmış ve daha sonra II. Selim ile görüşmüştür.³ Elçinin sunduğu mektuba cevaben Sultan bir nâme ile Avrupa'da kurulacak Haçlı ittifakını önlediği için IX. Charles'a memnuniyetini dile getirmiştir. Gerek Papa V. Pius'un teklifini reddetmesini gerekse Alman beylerini ittifaka dahil olmamaya ikna etmesini samimi dostluğunun nişanesi sayıp övmüştür.⁴

1571-1574 yılları arasında François de Noailles ikili ilişkileri ilgilendiren birçok meselede önemli kararların alınmasında etkili olmuştur. Kral'a yazdığı mektuplarda Osmanlılarla dostluğu sürdürmenin lüzumunu açıklarken bahsettiği hususlar ayrıca onun diplomatik faaliyetlerini şekillendirmiştir.⁵ Üzerinde durduğu maddelerden ilki İspanyolların Akdeniz'de gücünü kırma fikrine mutabık olarak Fransa ve Osmanlı donanmalarının ortak saldırı gerçekleştirmesini sağlamaktı. Osmanlı hükümetinin de desteklediği İspanya'ya saldırma tasarıları için Kral IX. Charles ilginç bir teklifte bulunmuştur. Cezayir üzerinden İspanyollarla savaşabilmek için Fransız hanedanından bir ismi bu eyalete yönetici atanmasını istemiştir. Osmanlıların sıcak bakmaması nedeniyle teklif akim kalmış, İspanya harekâtları aksamıştır. De Noailles daha sonra İspanya'nın planlarını ve Haçlı ittifakını bozmak için Venedik ile Osmanlı arasındaki barış görüşmelerine dâhil olmuştur. Halihazırda sulh için istekli olan Venedikli temsilcilerle iletişime geçmiş ve arabuluculuğu neticesinde Venedik ile Osmanlılar sulh antlaşması imzalamıştır (1572). Elçinin diğer bir mühim hamlesi Lehistan'da ortaya çıkan taht mücadelelerine Osmanlıları taraf kılmasıdır. De Noailles, Habsburg ve Rusya'nın müdahale ettiği Lehistan'da yeni hükümdar tayini sürecinde Osmanlıların desteğini alarak Fransız bir ismin seçilmesine uğraşmıştır. Habsburgların seçtiği kişinin Lehistan üzerinde hakimiyet kurma ihtimalini gündeme getirerek Osmanlı hükümetinin aklını çelmiştir. De Noailles'in girişimleri sonuç vermiş ve II. Selim'in desteğiyle Kral IX. Charles'ın kardeşi Henry de Valois Lehistan krallığı tacını giymiştir (1573).⁶ Kısa bir süre zarfında Osmanlı-Fransız ilişkilerini İnebahtı mağlubiyetinin gölgesinden çıkararak ve tarafların ortak faydalarına hitap eden bir diplomasi geliştiren De Noailles, aynı dönemde ticarî mevzularla da ilgilenmiştir. Fransız tacirlerin Osmanlı limanlarında 1569 Ahidnâmesi çerçevesinde ticarî faaliyetlerini sürdürebilmesine dikkat etmiş ve zaman zaman ortaya çıkan sıkıntıları çözümü için gerekli adımları atmıştır.⁷ De Noailles'in elçilik vazifesi sürerken Osmanlı tahtında yaşanan değişim ise iki devlet arasındaki ilişkilerde yeni bir sayfa açmıştır.

¹ Michalewicz 2020, 159-176; Panaite 2010, 367-373.

² Rouillard 1973, 69-73; Usher 2013, 47-58.

³ Işıksel 2012, 241-249; Degert 1921, 225-236.

⁴ BOA. A. DVNSMHM. d. 19/247; Işıksel 2012, 249-251.

⁵ BNF, Ms. Depuy 429, 7b-11b.

⁶ Işıksel 2012, 231-240; Degert 1921, 237-260.

⁷ BOA. A. DVNSMHM. d. 15/865, 1195.

1574'ün son günlerinde III. Murad'ın saltanatı başlamıştır. Bundan iki ay sonra Lehistan hükümdarı tayin edilen Henry de Valois kardeşinin ölümü üzerine ülkesine dönüp yeni Fransa Kralı olarak tahtta geçmiştir. Fransa ile Osmanlı münasebetleri böylece iki yeni hükümdar ile yeni bir döneme girmiştir. III. Murad evvela III. Henry'nin Lehistan'dan ayrılmasının ardından ortaya çıkan idarî sıkıntıları halletmek zorunda kalmıştır. III. Henry'nin annesi Catherine de Medici'ye yazdığı nâmede iki devlet arasındaki dostluğun Lehistan'daki gelişmeler yüzünden hasar görmediğini bildirmiştir.⁸ Söylemine uygun olarak babası II. Selim tarafından Fransızlara verilen 1569 tarihli ahidnâmeyi tasdik etmiştir.⁹ 1576 yılında bu defa De Noailles Fransız tüccarların Akdeniz'de karşılaştığı başta korsanlık olmak üzere muhtelif güvenlik hususlarına dair teminatları havi bir nâmeyi III. Murad'ın elinden almıştır.¹⁰ Ne var ki olağan devam eden ilişkiler III. Murad'ın İspanya ile barış yapması ve İngiltere'yi Akdeniz ticaretine dahil etmesiyle kabuk değiştirmiştir.

İnebahtı galibiyetinden sonra İspanya vakit kaybetmeden savunmasız kalan Tunus'u ele geçirmiştir (1573). Sonraki yıl Osmanlı donanması sefer düzenleyerek Tunus'u tekrar geri alabilmiştir. Kısa süren işgal teşebbüsü ve ardından Venedik'in Kutsal İttifakı terk etmesiyle İspanya Osmanlılar karşısında yalnız kalmıştır. İspanya Kralı II. Philip husumeti bitirip Osmanlılarla ateşkes yapmaya karar vermiştir. II. Philip 1577'den itibaren iki devlet arasındaki diplomasiyi iyileştirmek amacıyla Osmanlı hükümetiyle irtibat kurmaya başlamıştır. İspanya'nın ateşkes için temaslarda bulunduğu sırada Safevilere karşı sefere hazırlanan Osmanlı Devleti Akdeniz'de askerî yükü azaltacak bu fırsatı geri çevirmemiştir. Bu sayede II. Philip elçisini İstanbul'a gönderebilmiştir ve yaklaşık iki sene süren görüşmelerden sonra Osmanlı Devleti ve İspanya arasında ateşkes antlaşması imzalamıştır (1581).¹¹ Diğer taraftan Fransa Kralı III. Henry ve yeni Osmanlı elçisi Jacques de Germigny İspanya'nın aleyhinde ateşkes sürecine müdahale etmiştir. Osmanlıların İspanya ile savaşmasını isteyen Kral, elçisine Osmanlı devlet adamlarından destek alarak görüşmeleri baltalama talimatı vermiştir. Bu süreçte İspanya'nın Cezayir ve Tunus'a tehdit oluşturduğu algısını yaymıştır. II. Philip'in hâlâ Haçlı ittifakının bir parçası olduğunu vurgulayarak onun Osmanlılara saldırma niyetini koruduğunu da iddia etmiştir¹² Ne var ki İspanya'nın Hollanda isyanlarıyla meşgul olduğunu bilen Osmanlı Devleti¹³ III. Henry'nin muhalefetine rağmen mezkûr ateşkesi kabul etmiştir. III. Murad dostunun tedirginliğini azaltmak için III. Henry'ye gönderdiği nâmelerde İspanya'nın olası saldırıları karşısında Osmanlı donanmasının her zaman desteğe hazır olduğunu haber vermiştir.¹⁴

Osmanlı-Fransa ilişkilerini İspanya ateşkesinden daha çok etkileyen gelişme ise İngiltere'ye Osmanlı limanlarında kendi bayrakları altında ve kendi temsilcilerinin kontrolünde ticaret yapma izni verilmesi olmuştur. 1578'de İngiliz tacir William Harborne'un İstanbul'a gelerek Akdeniz'de birkaç senedir yoğunlaşan İngiliz ticaretine icazet almasıyla başlayan süreç birkaç aşamadan geçmiştir. İlk temaslarda Harborne, Safevi seferlerinin levazımını karşılamayı da taahhüt edince Osmanlı Devleti onun taleplerini kabul etmiştir. Mart 1579'da I. Elizabeth'e gönderdiği nâmede III. Murad karadan ve denizden İngiliz tüccarlarının ülkesine gelmesine izin verdiğini bildirmiştir. Aynı tarihte İngiltere sınırlarına kadar olan yerlerdeki kara ve deniz beylerine İngiliz mallarının ticaretini engellememeleri için emirler yazılmıştır.¹⁵ Kraliçeden gelen memnuniyet ve teşekkür mektubunun ardından III. Murad'ın sonraki hamlesi Kral III. Henry'ye yeni statüyü açıklamak olmuştur. Fransa Kralı'na İngiliz Kraliçe'si ile münasebetlerinin gelişmesinden ve onunla dostluk tesis etme isteğinden bahsetmiştir.¹⁶

İstanbul'daki Fransız elçisi ise hükümetinin ve Uluç Ali Paşa'nın desteğiyle, Harborne'a İngilizlere mahsus bir ahidnâme hazırlanmasına fırsat tanımamıştır. Başkentte maruz kaldığı baskı neticesinde İngiliz temsilci Harborne, İstanbul'u terk etmek zorunda kalmıştır (Temmuz 1581). Aynı ay içinde Fransız elçisi Germigny, Sultan III. Murad'dan İngilizler hakkında da maddelerin eklendiği yeni bir ahidnâme almıştır. 1581 tarihli bu ahidnâmede öncekinden farklı olarak Fransız elçisinin İspanya,

⁸ BOA. A. DVNSMHH. d. 26/533, 775.

⁹ BNF. Ms. 4769. T. III, 209a-210b.

¹⁰ BNF. Ms. 4769, T. III, 211a-212b.

¹¹ Braudel 1990, c. II, 323-346.

¹² Michalewicz 2020, 226-236.

¹³ BOA. A. DVNSMHH. d. 35/475.

¹⁴ BOA. A. DVNSMHH. d. 43/214, 289.

¹⁵ Kurat 1953, 13-27; Horniker 1942, 294-302.

¹⁶ BOA. A. DVNSMHH. d. 43/250.

İngiltere ve diğer Hristiyan temsilcilerinden üstün olduğu vurgulanmıştır. Diplomasi ve ticaretteki son duruma rağmen bütün Hristiyanların Fransız bayrağı altında Osmanlı topraklarında ticaret yapmaya devam edeceği belirtilmiştir. İngiliz ve İspanyollar başta olmak üzere Venedikliler hariç diğer milletlere mensup tacirlerin Fransa'nın koruması altında faaliyetlerini sürdürmelerine ve hukuki meselelerin çözümü için Fransız elçisine müracaat etmelerine karar verilmiştir.¹⁷ III. Murad, Kral'a yazdığı nâmede yenilenen ahidnâmeye değindikten sonra kadimden süregelen dostluğun baki olacağını, Fransa elçisi ve tacirlerinin Osmanlı nezdinde hâlâ ayrıcalıklarını koruyacağını beyan etmiştir. Özellikle İngiliz tacirlerin ticarî faaliyetlerini Fransız bayrağı altında gerçekleştireceğinin altını çizmiştir. Son olarak Kapudan Kılıç Ali Paşa'nın Akdeniz'e açıldığını haber vermiştir ve İspanyolların olası saldırı girişimleri karşısında kaptan-ı deryânın Fransızları destekleyeceğini ifade etmiştir.¹⁸ Neticede İspanya ile çatışmaları sonlandıran ve İngilizlerle ilişkilerini geliştiren Osmanlı hükümeti yeni bir ahidnâme vasıtasıyla Fransa'nın dostluk ve müttefikliğini yitirmemiştir.

1581 ahidnâmesi ile Fransızlar Osmanlı memleketlerinde ticarî ve diplomatik önceliğini korumuş olsa dahi bu durum birkaç hadise yüzünden fazla uzun sürmemiştir. Ahidnâmeden sonra Fransa'ya gönderilen Osmanlı elçisi, III. Henry'yi Şehzade Mehmed'in sünnet şenliklerine davet etmiştir. Fakat Kral törene icabet etmemiştir. Bundan daha kötüsü İstanbul'da bulunan Fransa elçisi Germigny'i protokolü bahane göstermiş ve eğlenceleri terk etmiştir. Elçinin davranışı Osmanlı hükümetinin tepkisini çekmiştir (1582).¹⁹ Fransa'nın itibarına zarar veren bu hadiseden kısa süre sonra İstanbul'a dönen William Harborne durumdan yararlanıp İngiltere'nin peşinde olduğu ticarî imtiyazları almıştır. I. Elizabeth'ten değerli hediyeler ve ticarî hususları ihtiva eden bir mektupla III. Murad'ın huzuruna çıkan Harborne iyi karşılanmış; çok geçmeden Sultan, Fransız elçisiyle aynı statüyü ve yetkileri Harborne'a İngiltere elçisi sıfatıyla tanımıştır. İngiltere için ayrı ahidnâme düzenlenmiş ve İngiliz tüccarların İngiliz bayrağı altında ticaret yapabilmelerine resmîyet kazandırılmıştır (1583).²⁰ İngilizlere verilen ahidnâmeden sonra Fransa'nın Osmanlıların siyasi ve diplomatik ortaklığındaki ayrıcalıkları yavaş yavaş azalmıştır. Bu dönem Fransa, İngiltere'nin de dolaylı desteğiyle İspanya'ya karşı savaş çağrısı yapıp Osmanlıların gündemini belirlemek istemiştir. Lakin Osmanlı hükümeti iki devletin baskısına rağmen 1585'de İspanya ile olan ateşkes antlaşmasını yenilemiştir.²¹ Aynı dönemde Fransa'nın başlayan iç savaşlar diplomaside de ciddi sonuçlar doğurmuştur.

Uzun senelerdir süren mezhep savaşları 1585'den itibaren şiddetli bir döneme girmiş ve Fransa'nın Osmanlı ile diplomatik ilişkilerini tam anlamıyla krize sokmuştur. Fransa kralları 1572 yılından beri çeşitli eyaletlerdeki aristokratlar tarafında benimsenen ve ülke içinde ayrılmaya neden olan Protestanlığa karşı mücadele etmiştir. Dönem dönem sert savaşların yaşanmasına ve bunun sonucunda kısmi özgürlükler tanınmış olmasına rağmen Protestanlığın siyasi ve dinî alanda güçlenmesine kraliyet ve Katolik camia rıza göstermemiştir. 1584'de III. Henry'nin kardeşi ve tahtın varisi Anjou Düku Francis'in ani ölümü ise Katolikler için Protestanlara karşı mücadeleyi daha kritik hale gelmiştir. Çünkü taht için tek aday kalan Henry de Bourbon savaşların başından itibaren Protestanların safında yer almıştır.²² Fransa'yı kasıp kavuran mezhep savaşları aslında Fransa-Osmanlı ilişkilerini doğrudan etkilememiştir. Osmanlı Devleti ile sürdürülen dostluk, ülke içinde din savaşının taraflarının birbirlerine karşı propaganda malzemesi olmuştur.²³ Bunun yanında Fransa hükümeti Protestanlara arka çıkan İspanya'ya karşı Osmanlılardan sık sık askerî destek talep etmiştir. Ancak, savaşlar iki devlet ilişkilerine 1584'den itibaren ciddi şekilde tesir etmeye başlamıştır. Bu tarihte yeni Fransız elçisi olarak tayin edilen Jacques Savary de Lancosme'nin faaliyetleri ve 1589'da III. Henry'nin suikast sonucunda öldürülmesi Fransa'daki mezhep mücadelesini bir parçasını İstanbul'a taşımıştır.

İstanbul'da protokol kurallarına riayet etmeyen Lancosme, daha ilk anda Osmanlı devlet adamlarının tepkisini çekmiştir. Keza kısa süre sonra Venedik elçisi ile sıkıntı yaşamıştır. Fransa hükümeti, 1588'de İspanya armadasının İngilizler karşısında yenilgisini fırsata çevirmek istediğinde, Lancosme'nin diplomatik etkinliği artmıştır. Osmanlı ricaliyle geliştirdiği ilişkilerden yararlanarak

¹⁷ Michalewicz 2020, 237-239; Panaite 2010, 373-377.

¹⁸ BOA. A. DVNSMHM. d. 42/338.

¹⁹ Michalewicz 2020, 240-248.

²⁰ Kurat 1953, 48-58; Horniker 1942, 303-307; Allison 2012, 131-142.

²¹ İnalçık 2002, 151-155.

²² Holt 2005, 99-155.

²³ Barthe 2016, 124-175.

Osmanlı donanmasının İspanya'ya karşı sefere çıkması için zemin oluşturmuştur. Bu dönem Kapudan Paşa ve Sadrazam Koca Sinan Paşa Fransa ile ortak bir harekâtı ciddiyetle değerlendirmiş ve donanmayı güçlendirmek istemiştir.²⁴ III. Murad da I. Elizabeth'e yazdığı nâmede askerî bir ittifakla İspanya kralını ortadan kaldırma niyetini dile getirmiştir.²⁵ Fakat hem donanma hazırlamanın maliyeti hem de Safavilere karşı süren savaşlar Osmanlı-Fransa iş birliğine imkân tanımamıştır.²⁶ 1589'da III. Henry suikastla öldürülünce ilişkilerde kısa dönemli bir kaos yaşanmıştır. İstanbul'daki elçi Lancosme Protestan mezhebinden ve Bourbon hanedanından IV. Henry'yi yeni kral olarak tanımamıştır. IV. Henry'yi meşru hükümdar kabul etmemekle kalmamış ona karşı mücadele başlatan Katolik İttifakı'na katılmıştır. Osmanlı hükümetinin Katolikleri destekleyen İspanya ile barış yapması ve Akdeniz'e donanma çıkarmaması için teşebbüslerde bulunmuştur.²⁷ Bunun sonucunda yeni kral IV. Henry henüz ülkesinde iktidarını tesis edemeden İstanbul'da bulunan elçinin hem şahsına hem de devlete yönelik zararlı faaliyetleriyle mücadele etmiştir.

1. IV. Henry'nin Osmanlılarla İlk Temasları

1589 yılında tek varisi olarak Fransa tahtına geçen IV. Henry'nin ülke genelinde iktidarını kabul ettirmesi kolay olmamıştır. İspanya'nın desteğiyle başkent Paris ve çeşitli eyaletlerde aristokratların ve din adamlarının kurduğu Katolik Ligi onun hükümdarlığına karşı çıkmıştır. 1592'de o zamana kadarki askerî yardımlarına ilaveten İspanya Kralı II. Philip bu defa Fransa tahtı için farklı bir aday çıkarmış ve IV. Henry'nin meşruiyetini sarsmaya çalışmıştır.²⁸ Fransa'da süregiden siyasi belirsizlik ve gelişmelerden Sultan III. Murad tamamen habersiz kalmamıştır. İstanbul'daki Fransız elçisinin yeni krala muhalif tavrı dışında bizzat IV. Henry henüz kral olmadan Navarre Dükü sıfatıyla Sultan'a mektup yazmıştır. Mektupta 'puta tapan Katoliklerin' verasetine müdahalelerinden ve 'asilerin' İspanya Kralı II. Philip'ten destek görmelerinden bahsetmiştir. İspanyolların hamlelerine karşı koyabilmek ve hakimiyetini temellendirebilmek için III. Murad'ın desteğini istemiştir.²⁹

Sultan III. Murad bir müddet IV. Henry'nin yardım çağrısına sessiz kalmıştır. İstanbul'daki İngiltere elçisi Edward Barton'ın raporlarında Sultan'ın tutumuna dair ipuçları mevcuttur. İngiliz elçi devletinin İspanya'ya karşı olan savaşı münasebetiyle Fransa kralının sıkıntılarından da bahsetmiştir ve Sultan'ın devletlerarası gelişmelere ilgisiz kalmasından rahatsızlık duymuştur. Kasım 1590 tarihli arzında II. Philip'in Fransa'yı ilhak etmeye hazırlandığını hatta Paris'e kadar İspanyol birliklerinin girdiğini anlatmıştır. Ona göre Osmanlıların Fransa'ya yardım etmeyeceğine kesin kanaat getirmiş oldukları için İspanyollar bu kadar rahat hareket etmektedir. Hâlbuki Sultan III. Murad atası Kanuni Sultan Süleyman gibi donanma desteğiyle Fransa'yı içine düştüğü durumdan kurtarabilecektir. Aksi halde İspanyolların Akdeniz'de gücünü artması ve Osmanlıları tehdit edecek hala gelmesi kaçınılmazdır.³⁰

İngiliz elçinin arzının üzerine III. Murad, I. Elizabeth'e yazdığı mektupta pasif tutumunu terk edeceğinin emarelerini göstermiştir. Sonraki sene üç yüz gemiyi Sadrazam Koca Sinan Paşa'nın komutasında İspanya'ya gönderme sözü vermiştir. Kraliçe'den de donanmasını sefer vaktine değin hazırlamasını istemiştir. Kral IV. Henry'ye de Osmanlı desteğinin geleceğini haber vermiştir.³¹ Keza Sultan aynı tarihte Kral'a hitap ettiği mektupta İngiliz elçisi ve Kraliçe'nin Fransa'da yaşanan gelişmelerden kendisini haberdar ettiğini söylemiştir. İki devlet arasındaki ittifak samimiyetle bakidir bu yüzden Fransız halkını kendi halkı gibi görmektedir. Ertesi sene için üç yüz geminin hazırlıklarına başlandığını ve bu donanma ile İspanyalıların bertaraf edileceğini de ona bildirmiştir.³² Nâmesine cevaben III. Murad'a yazdığı mektupta IV. Henry iç savaşın devleti soktuğu kötü vaziyetten fazlasıyla yakınmıştır. 1589'da tahta geçtiğinde aslında bütün eyaletlerin prensleri, yöneticileri, askerleri ve halkı tarafından tanındığını iddia etmiştir. Düzenin bozulmasının sebebi İspanyolların tetiklemesiyle ülke içinde çıkan ayaklanmalardır. IV. Henry devletin bu zor zamanında Sultan'ın dostluğuna güvendiğini ve selefleri zamanında olduğu gibi ondan desteğini beklediğini dile getirmiştir. Aralarını bozmaya

²⁴ Michalewicz 2020, 256-257.

²⁵ BOA. A. DVNSMHH. d. 64/213; Skilliter 1965, 120-122; Allison 2012, 143-145.

²⁶ Charrière 1860, c. IV, 679-681; Skilliter 1965, 124-125.

²⁷ Michalewicz 2020, 258-259.

²⁸ Holt 2005, 139-155.

²⁹ Recueil des lettres missives de Henri IV, Tome III, 1846, 364.

³⁰ Skilliter 1965, 128; Kurat 1953, 200-202.

³¹ Skilliter 1965, 129-130.

³² Skilliter 1965, 133-134.

çalışanların olduğunu fakat kendisinin hiçbir şekilde Osmanlılarla ters düşmeye yeltenmeyeceğini vurgulamıştır. III. Murad'dan da aynı iştiyakı gösterip düşmanlık edenlere fırsat tanınmamasını rica etmiştir.³³

III. Murad söz vermesine rağmen İspanyollara karşı donanma gönderememiştir. Güçlü bir donanma oluşturmanın maliyeti bunda baş etken olmuştur.³⁴ Bunun yanında Habsburg sınır hattında büyüyen çatışmalar ve savaş ihtimalinin yükselmesi de Osmanlıların dikkatini Akdeniz'den Macaristan'a çevirmesini gerektirmiştir. Osmanlı hükümeti Habsburg savaşları arefesinde İstanbul'da devam eden elçi krizini öne sürerek Fransızlara askerî yardım ve diplomasi hususunda çekinceli davranmaya başlamıştır. Aslında IV. Henry, elçi Lancosme'in aleyhinde faaliyetlerini haber alınca hemen harekete geçmiş; Lancosme yerine İngiltere elçisi Edward Barton'un Fransa'yı temsil etmesini istemiş ve talebini Osmanlı hükümetine sunmuştur. Çünkü iç savaşlar nedeniyle İstanbul'a yeni elçi göndermekte gecikmiştir.³⁵ Sultan ise resmi elçi başkente varmadan dostluğun ve ittifakın devam etmesinin ve ahidnâmenin yenilenmesinin mümkün olmayacağını Kral'a duyurmuştur.³⁶ Bunun üzerine IV. Henry François Savary de Brèves'yi İstanbul'a elçi olarak atamıştır.³⁷ Yeni Fransa elçisinin ilk görevi ise devletine ihanet eden eski elçi Lancosme'in Fransa'ya dönmesini sağlamaktır. Ödeneği kesilen ve faaliyetlerinden dolayı hapsedilen Lancosme'in Fransa'ya ulaştırılması aylarca gecikmiştir. Nihayetinde kendisi kaçarak Roma'ya sığınmıştır.³⁸

Osmanlı hükümetince resmiyeti tanınana kadar Brèves başkentteki ilk aylarında İngiltere elçisi Edward Barton ile irtibat kurmuş ve Kral'ın isteklerini yerine getirmeye çalışmıştır. Elçinin ilgilendiği ilk mevzu Osmanlıların Habsburglara karşı savaşa hazırlandığı dönemde İspanya ile planlanan barış görüşmeleri olmuştur. Mart 1592 Sadrazam Ferhad Paşa İspanya elçisinin sulh talep eden mektuplarını III. Murad'a iletmış ve olumlu bir geri dönüş ummuştur.³⁹ Buna karşılık Fransız ve İngiliz elçileri hâlâ savaş halinde oldukları İspanya ile barış yapılmasını protesto etmiştir. Elçiler Kraliçe ve Kral'ın yazdıkları mektupları Sultan'a ulaştırarak barış görüşmelerini engellemeye çalışmıştır.⁴⁰ IV. Henry de III. Murad'a gönderdiği mektupta İspanya'nın sadece Fransa topraklarının değil cihan hakimiyetinin peşinde olduğunu iddia etmiştir.⁴¹ Fransa ve İngiltere'nin barışı önlemeye çalıştığı vakitlerde Ferhad Paşa'nın yerine Siyavuş Paşa sadarete getirilmiştir. Yeni sadrazam çok geçmeden I. Elizabeth'e yazdığı mektupla İspanya ile sulh görüşmelerinin sonlandırıldığını ilan etmiştir. Aynı şekilde Kapudan Cıgalazâde Sinan Paşa IV. Henry'ye İspanya'nın barış için girişimlerinin reddedildiğini ve sonraki sene onlara karşı savaşmak için donanma çıkarılacağını açıklamıştır.⁴² Bunun üzerine IV. Henry III. Murad'a hem İspanya hem de eski elçi meselesinde aldığı kararları için minnettarlığını dile getirmiştir.⁴³ Muhtemelen son gelişmelerin etkisiyle Brèves'ye yazdığı mektuplarda da iç savaşlar hakkında bilgi verirken İspanyolların asilere desteğini sık sık vurgulamıştır. Ayrıca İspanya'yı ordusunu bölmeye mecbur edeceğinden ve devletin iç işlerini rahatlatacağından Osmanlıların Habsburg'a karşı savaş hazırlığını memnuniyetle karşılamıştır.⁴⁴

Lancosme meselesi halledilince Savary de Brèves'in resmi Fransa elçiliği Mart 1593'te Osmanlı hükümetince tanınmıştır. Bir ay sonra Brèves yeni sadrazam Koca Sinan Paşa'nın huzuruna çıkmıştır. Elçinin sadrazamdan ilk talebi, IV. Henry'nin de üzerinde durduğu, Akdeniz ticareti ve bununla ilgili hususlar olmuştur. Brèves, ahidnâmenin Kral IV. Henry için tekrar tasdik edilmesini istemiştir. Akdeniz'de malları gasp ve kendileri esir edilen Fransız tacirlerin serbest bırakılmasını talep etmiştir.⁴⁵ Elçinin arzı üzerine III. Murad, Cezayir, Tunus, Trablusgarp, Halep ve Trablusşam beylerine hükümler göndermiştir. Hükümlerde beylere birkaç yıldan beri Fransa'daki iç savaş bahane gösterilerek Kral'ın

³³ Recueil des lettres missives de Henri IV, Tome III, 1846, 363-367.

³⁴ Fodor 1994, 89-111.

³⁵ Calendar of State Papers 9, 1897, 11-12.

³⁶ Calendar of State Papers 9, 1897, 12-13; Skilliter 1965, 139-140.

³⁷ Recueil des lettres missives de Henri IV, Tome III, 1846, 607.

³⁸ Michalewicz, 2020, 263-265; Sahin-Tóth 1997, 150-153.

³⁹ Calendar of State Papers 9, 1897, 17-18, 55-56.

⁴⁰ Calendar of State Papers 9, 1897, 41-42.

⁴¹ Recueil des lettres missives de Henri IV, Tome III, 1846, 607-610.

⁴² Skilliter 1965, 142-145.

⁴³ Calendar of State Papers 9, 1897, 50-51.

⁴⁴ Recueil des lettres missives de Henri IV, Tome III, 1846, 705-706, 709-711.

⁴⁵ Calendar of State Papers 9, 1897, 64, 68-69, 71-72; Recueil des lettres missives de Henri IV, Tome IV, 1848, 8-9, 75.

tebaasından esir edilen Fransızları nerede bulurlarsa serbest bırakmaları emredilmiştir. Ayrıca Fransa bayrağı altında gelen tacirlere mâni olmamaları için memâlik-i mahrûsede olan bütün beylere, kadılara ve kapudanlara da hükümler yazılmıştır.⁴⁶

Ticarî faaliyetlerin sıkıntısız sürdürülmesine yönelik adımlar dışında Fransız elçisi ve konsoloslarının maliyetleri için de önlemler alınmıştır. IV. Henry'nin iç savaşlar yüzünden elçi ve konsoloslarına yeterli finansmanı sağlayamamasının sonucunda yeni bir uygulama tatbik edilmiştir. Buna göre Fransalı tüccarlar ve Fransa bayrağı altında gelen herkesten yüz akçede iki akçe masârif ücreti toplanacaktır. Toplanan para gerektiğinde savaşlar ve deniz güvenliğine de harcanacaktır. Brèves'in bizzat ricası üzerine Sultan tarafından başta Mısır beylerbeyi olmak üzere Trablus, Sakız, Halep ve daha sonra Memâlik-i Mahrûse'deki bütün yöneticilere masrafların toplanmasında Fransızlara yardımcı olmaları için emirler gönderilmiştir.⁴⁷ Böylece Brèves elçiliğinin ilk yıllarında ticarî meselelerde isteklerini karşılık bulabilmiştir. Ne var ki askerî destek hususunda talihi yaver gitmeyecektir.

2. Habsburg Seferlerinin Başlaması ve Osmanlı-Fransa İlişkileri

Batı serhaddinde 1585 senesinden itibaren Osmanlı-Habsburg çatışmalarının şiddeti artmaya başlamıştır. Özellikle Şehsuvar Paşa'nın beylerbeyliği döneminde Bosna eyaletinin sınırlarında nispeten büyük çaplı mücadelelerin haberleri başkente kadar ulaşmıştır. Sonradan savaşın başlamasına etki edecek olan Bihke kalesine Bosna beylerbeyi 1586'da Habsburgların şikayetine konu olacak bir saldırı gerçekleştirmiştir.⁴⁸ III. Murad İmparator II. Rudolf'a yazdığı nâmede gerek Bosna gerek Estergon ve İstolni-Belgrad'dan askerlerin sınır ötesine saldırılar yapıldığı iddiasını reddetmiştir. Bu restleşmeden sonra serhad beylerinden teyakuz halinde olmaları istenmiştir.⁴⁹ 1590 yılında Habsburglu komutanlar Ösek'e kadar uzanan Osmanlı topraklarına kapsamlı bir saldırı ve yağma harekâtı gerçekleştirmiştir. Bunun üzerine Hasan Paşa bölgede Osmanlı çıkarlarını koruması ve düşman topraklarına saldırılarda bulunması için III. Murad tarafından Bosna eyaletine atanmıştır. Hasan Paşa görevde bulunduğu 1591-1593 yılları arasında birçok kez düşman birlikleri ile çarpışmıştır.⁵⁰ Hatta II. Rudolf'un kardeşinin liderlik ettiği bir orduya karşı meydan savaşında galip gelmiştir.⁵¹ Mücadeleleri esnasında hükümetin emriyle kendisine Rumeli'den asker ve teçhizat sağlanmıştır. Hasan Paşa'nın Yenihisar'da gerçekleşen çatışmada hayatını kaybetmesi ise kırılma noktası olmuştur. Hadise başkentte duyulunca çok geçmeden Şubat 1593'de III. Murad Habsburglara savaş ilan etmiştir.⁵²

Osmanlıların savaş ilanına Fransa hükümeti İspanya'nın askerî yükünü arttıracak ve iç savaşları hafifleteceği ümidiyle yaklaşmıştır. Bu sebeple İstanbul'daki elçiden savaş konusunda Osmanlı hükümetini teşvik etmesi istenmiştir.⁵³ Diğer taraftan Fransızlar kara seferlerinin Akdeniz'de bekledikleri donanma yardımını aksatacağından endişelenmiştir. Henüz başkentteki ilk aylarında ayyuka çıkan Osmanlı-İspanya barış görüşmelerinin akim kalmasını sağlayan Savary de Brèves Osmanlı hükümetinin söz verdiği donanma desteği için girişimlerini aralıksız sürdürmüştür. İngiltere elçisi Barton ile birlikte İspanyolların işgal planlarına ket vurmak için en azından yüz gemilik bir filonun deryaya çıkarılması hususunda Osmanlı hükümetine baskı yapmıştır. Brèves resmi elçiliği tanındıktan sonra donanma meselesinde ısrarını arttırmıştır. Hatta bu konuyu görüşmek için İstanbul'da sefer hazırlıklarıyla uğraşan Sadrazam Koca Sinan Paşa'yı otağında ziyaret etmiştir. Ordunun ve devletin gücüne güvenen Sinan Paşa elçiye bir taraftan Viyana'yı fethetmeye giderken diğer taraftan Akdeniz'e de yüz elli gemilik bir filo çıkarma niyetinde olduğunu söylemiştir. Fakat Brèves sadrazamın sözlerini pek inandırıcı bulmamıştır. Daha kötüsü Sinan Paşa'yı sert üslubundan dolayı bir daha ziyaret etmemeye karar vermiştir.⁵⁴

⁴⁶ BOA. A. DVN. DVE. d. 901/ 17, 19, 22, 30; Bostan 1988-1994, 70-72.

⁴⁷ BOA. A. DVN. DVE. d. 901/3, 20, 27, 30

⁴⁸ BOA. A. DVNSMHH. d. 58/260, 60/430, 453

⁴⁹ BOA. A. DVNSMHH. d. 62/572, 64/437

⁵⁰ İyâni 2001, 13-27

⁵¹ BOA. A. DVNSMHH. ZYL. d. 6/106

⁵² Emecen 2007, 87-97

⁵³ Sahin-Tóth 1997, 152-155

⁵⁴ Calendar of State Papers 9, 1897, 47, 51-52, 85-90, 95-97

Habsburg seferinden önce elçisine gönderdiği mektuplarda IV. Henry Akdeniz’de İspanyol tehlikesini bu defa onların Venedik’le anlaşmaya yakın olduğu iddiasıyla gündeme getirmiştir. Osmanlıların donanma yardımıyla halihazırdaki sefer hazırlıklarına rağmen umudunu kesmediğini belirtmiştir. Habsburglara karşı savaşı ise cihan hakimiyeti isteyen II. Philip’in planlarını aksatacağı için hayırlı bir gelişme olarak değerlendirmiştir. Bununla beraber IV. Henry Habsburgların mağlup olmaları halinde Hristiyan dünyasında Fransa’nın mesul tutulma ihtimalini ciddiye almıştır. Bu nedenle elçisini gerek diğer devletlerin temsilcileriyle gerekse Osmanlılarla ilişkilerini sefer arefesinde belirli bir denge ve nispeten tarafsızlıkla idare etmesi hususunda uyarmıştır. IV. Henry mektubunun son kısmında iç savaşları bitirmek ve İspanya’nın devlet idaresine müdahalesini sonlandırmak için Katolik mezhebini benimsediğini ilan etmiştir.⁵⁵ IV. Henry’nin Katolikliği kabul etmesi Osmanlı hükümetinin de dikkatinden kaçmamıştır. Hatta bu gelişmeden sonra ümera arasında İspanya ile Fransa’nın ittifak yaparak Osmanlılara saldıracağı şüphesi izhar etmiştir. Brèves Osmanlı hükümetini Kral mezhep değiştirdiği için Papalık ve İspanya ile uzlaştığı anlamına gelmediğine ikna etmiştir.⁵⁶

Koca Sinan Paşa Temmuz 1593’de orduyla başkentten ayrılmıştır. Ekim ayında Ösek’e ulaştığında hem orduya bütün eyalet askerleri katılamamıştır hem de iklim şartları seferin sürdürülmesini zorlaştırmıştır. Serdar, şartlar yüzünden önemli düşman şehirlerine saldıramayacağını anlayınca Pesprim, Polata ve Tata hisarlarını fethetmeye karar vermiştir. Pesprim ve Polata’yı zorlanmadan ele geçirmesine karşın şiddetli kış seferi nedeniyle seferi bitirmiştir. Askerlerin de şikayetleri artınca Budin ve daha sonra Belgrad’a çekilmiştir. Serdarın ricatı sırasında harekete geçen Habsburg birlikleri ise Osmanlılara ait sekiz kaleyi ele geçirmiştir.⁵⁷ Osmanlıların Habsburg cephelerinde yaşadıklarıyla IV. Henry ilgilenmiş ve elçisine yazdığı mektuplarda savaşın kendi siyasî ve askerî faaliyetlerine etkisini değerlendirmiştir. Sinan Paşa’nın nispeten başarısız geçen seferinden haberi olmadığı anlaşılan Ocak 1594 tarihli mektubunda seferin sonuçlarına dair bazı yorumlar yapmıştır. Osmanlıların, Habsburglara saldırması ile İspanya’nın Fransa’ya karşı baskısının azalacağını ummuş fakat son durum beklediği gibi olmamıştır. Bu yüzden elçisinden donanma desteği için çalışmalarını sürdürmesini istemiştir. Ayrıca Venediklilerin savaşta İspanya ve Habsburgları kolladığını iddia etmiştir.⁵⁸ Mart ayında yazdığı mektupta ise seferin sonuçlarını öğrenen Kral, Habsburg İmparatoru’nun yine de ordusunu güçlendirip Osmanlı kalelerine saldıramayacağını ifade etmiştir. Fakat İmparator donanmayla denizden sefer düzenlerse zafer kazanma ihtimalinin artacağını belirterek Osmanlılardan beklediği donanma yardımına imalı bir gönderme yapmıştır.⁵⁹

Serdar Koca Sinan Paşa pek çok kalenin elden çıkmasıyla sonuçlanan ilk seferinin ardından ikinci seferine önceki sene akim kalan Tata’yı fethederek başlamıştır. Daha sonra Samartine kalesini zorlanmadan ele geçirmiştir. Seferinin asıl hedefi Viyana önündeki güçlü düşman müstahkemlerinden Yanık’ı ise iki ay süren zorlu bir kuşatmanın ardından eman ile fethedebilmiştir (Eylül 1594). Kuşatmanın uzun sürmesi sebebiyle Komoran’a saldırma planı akim kalmıştır. Sefer bitmeden Papa hisarı müdafileri Kırım birliklerine kaleyi teslim etmiştir.⁶⁰ Osmanlıların başarılarına benzer şekilde IV. Henry de aynı yıl içinde Fransa’da iktidarını güçlendirmiş ve Katolik Ligi’nin direnişi iyice kırmıştır. Bu dönem yazdığı mektuplar Brèves’ye iç savaşlarda kaydedilen ilerlemeyi ve siyasî gelişmeleri uzun uzadıya anlatmıştır. Mart ile temmuz arasında elçisine yazdığı mektuplarda eyaletleri hakimiyet altına almasından ve en sonunda Paris’e girip zaferini taçlandırmasından bahsetmiştir. İspanya’nın hala bütün çabasını Fransa’nın düzenini yıkmaya ve kendisini ortadan kaldırıp ülkeyi işgal etmeye harcadığını da satır aralarına eklemiştir. Osmanlılardan yine ortak düşmanlarının tasarılarını bertaraf etmek için donanma desteğini istemeyi ihmal etmemiştir. Kral son olarak Osmanlı-Habsburg savaşının İspanya’yı Fransa’ya yönelik askerî faaliyetlerinden alıkoyduğunu da belirtmiştir.⁶¹

Osmanlı ordusunun kışlaklara dağılmasına yakın tarihlerde yazdığı mektupta ise IV. Henry’nin üslubu değişmiştir. Çünkü Şubat 1594’de Katolik Kral olarak Fransa’da taç giymiş ve iktidarını tanzim etmiştir. Ülkesinde yaşadığı meşruiyet meselesini aşmanın verdiği özgüvenle Osmanlılara yeni

⁵⁵ Recueil des lettres missives de Henri IV, Tome IV, 1848, 6-9, 34-36, 46-49, 74-75

⁵⁶ Calendar of State Papers 9, 1897, 110-111; Recueil des lettres missives de Henri IV, Tome IV, 1848, 88-89.

⁵⁷ Önal 2012, 353-366.

⁵⁸ Recueil des lettres missives de Henri IV, Tome IV, 1848, 90-91.

⁵⁹ Recueil des lettres missives de Henri IV, Tome IV, 1848, 105-107.

⁶⁰ Önal 2012, 368-386.

⁶¹ Recueil des lettres missives de Henri IV, Tome IV, 1848, 118-119, 152-154, 188-190.

talepler sunmuştur. İstanbul'daki elçisine ahidnâmenin yenilenmesi için Osmanlı hükümeti ile irtibata geçmesini emretmiştir. III. Murad'ın en başından itibaren iç savaflara ilgisiz kalmasını eleştirmiştir. Kendi beylerine karşı savaştığına inandığı için önemsiz gördüğü çatışmalarda ne kadar askerî güç ve teçhizatın kullanıldığını Sultan ile paylaşmıştır. Ayrıca devam eden Habsburg seferleri münasebetiyle Osmanlı birliklerinin Kanije yahut Komaron'a saldırmamasını önermiştir (Kasım 1594).⁶² IV. Henry ahidnâmenin yenilenmesiyle iç savaflar ve 'meşru kral' meselesi yüzünden Fransız tacirlerine Akdeniz'de ve Osmanlı limanlarında yaşatılan sıkıntıları sonlandırmayı amaçlamıştır. Diğer taraftan önemli ticaret şehirlerinden Marsilya ve buranın meclisinin kendisini kral tanımama inadını kırmayı hedeflemiştir. Aslında Fransız tacirlere karşı gerçekleştirilen korsanlık yahut diğer kötü muameleler Fransa'daki iç savaş sürecinde de Osmanlı hükümetince ahidnâmeye muhalif sayılmıştır. İlgili eyaletlerin beylerine hükümler gönderilip onlardan bu tür saldırıların önüne geçmeleri ve Fransız esirlerin serbest bırakmaları istenmiştir.⁶³

1590'de IV. Henry'yi tanımayıp siyasi ve ekonomik bağımsızlıklarını ilan eden Marsilyalılar karşısında Osmanlı hükümetinin tutumu en başından itibaren sert olmuştur. III. Murad henüz Mayıs 1590'da Marsilyalılara Osmanlı topraklarına ticaret için geldiklerinde mallarına el konulacağını ve kendilerinin esir edileceğini bildirmiştir.⁶⁴ İki sene sonra bu defa sadrazam Marsilyalıları ticarî faaliyetlerini kesmekle tehdit etmiştir.⁶⁵ Haziran 1593'de Sultan, Marsilya zabıtlarına ve ayanına yazdığı nâmede IV. Henry'ye muhalefet etmelerini kinamış; İspanya ile ittifak halinde olduklarından levend taifelerinin gemi ve mallarına saldırmaya devam edeceğini haber vermiştir. Sultan, bu tehditlerle Marsilya ayanının Kral'a itaat etmelerini sağlamaya çalışırken aksi durumda Marsilyalıların Osmanlı Devleti nezdinde düşman milletlerden biri sayılacağını da belirtmiştir.⁶⁶ III. Murad'ın tehditlerine rağmen Marsilyalılar Kral'a karşı tavırlarını değiştirmemiştir. IV. Henry'nin Brèves'ye ahidnâme teçdidi için talimat vermesinden sadece bir ay sonra Marsilya ümerası III. Murad'a cevap göndermiş ve Kral'a itaat etmeme nedenlerini açıklamıştır. IV. Henry'ye tabii olmadıkları sürece ticarî faaliyetlerinin engelleneceğine dair Sultan'ın uyarısını hafife almadıklarını fakat Marsilyalı Fransızlar ve Katolikler olarak yaşayıp ölmeye and içtiklerini, bu yüzden kararlarından dönmeyeceklerini ifade etmişler. İspanyollarla alakalarının olmadıklarını ve Marsilya halkının IV. Henry'yi sapkın ve Huguenot saydığı için asla meşru kral tanımayacağını vurgulamışlardır.⁶⁷ III. Murad'ın teşebbüslerine karşın Marsilyalıların IV. Henry'ye muhalefeti bir müddet daha sürecektir. 1595'de III. Murad'ın vefat etmesi ve IV. Henry'nin İspanya'ya savaş ilan etmesi ise sadece Marsilya ile değil Osmanlı-Fransız ilişkilerini de etkileyecektir.

3. III. Mehmed'in Saltanatı ve IV. Henry'nin Hükümdarlığı

17 Ocak 1595'de Sultan III. Murad vefat etmiştir. Düzenleyeceği üçüncü Habsburg seferinin hazırlıkları için Belgrad'da bulunan Koca Sinan Paşa, Sultan'ın vefatını burada öğrenmiştir. İlk esnada sefer için bölgede olan askerlerin Sultan'ın ölümünü öğrenmemeleri için bazı önlemler almıştır. Bu çabasında başarısız olunca serdar, ikinci adımda Habsburgların durumu fırsata çevirme ihtimallerine karşı hemen askerlerini sahaya çıkarmıştır.⁶⁸ Ne var ki Habsburg seferlerinin gidişatını ve Sinan Paşa'nın akıbetini serhadde yaşananlar değil İstanbul ve Eflak'taki gelişmeler etkileyecektir. III. Murad'ın ölümünden kısa bir süre önce Osmanlı aleyhinde faaliyetlere başlayan Eflak voyvodasının üzerine başkentten yeni bir voyvoda ile ordu gönderilmiştir. Aynı tarihlerde sadaret kethüdası Ferhad Paşa, Boğdan Voyvodalığı'na kendisine yakın bir ismi tayin etmiştir. Fakat yeni Eflak voyvodası eskisini aratmamış ve Osmanlılara muhalif tavır sürdürmüştür. Boğdan voyvodası da memleketin ayanları tarafından kabul edilmemiştir. Eflak ve Boğdan voyvodaları bunun üzerine Osmanlı Devleti'ne isyan etmiş ve bölgelerindeki Osmanlı kalelerine saldırmaya başlamıştır. Bu olaylar sırasında III. Mehmed'in tahta geçmesi ise Ferhad Paşa'ya sadrazam ve serdar olma fırsatı doğurmuştur. Eflak meselesine yeterli ilgi ve askerî önlem alamadığı bahane gösterilerek Koca Sinan

⁶² Recueil des lettres missives de Henri IV, Tome IV, 1848, 252-254.

⁶³ BOA. A. DVN. DVE. d. 901/39, 47, 50, 51.

⁶⁴ Skilliter 1965, 170.

⁶⁵ Calendar of State Papers 9, 1897, 49-50.

⁶⁶ Bostan 1988-1994, 72-73.

⁶⁷ Calendar of State Papers 9, 1897, 146.

⁶⁸ Woodhead 1979, c. II, 253-257.

Paşa azledilmiştir. Onun yerine Ferhad Paşa serdar-ı ekrem tayin edilmiş ve Eflak seferinin hazırlıklarına başlamıştır.⁶⁹

17 Ocak 1595’de IV. Henry, İspanya’ya savaş ilan etmiştir. Mezhep savaşları sırasında Fransa üzerinde hakimiyet kurmaya çalışan II. Philip’e karşı bu resmî savaş ilanı ile IV. Henry krallık mücadelesini sonlandırıp devletin idaresini tamamen eline almıştır.⁷⁰ Fransa’nın savaş başlatması ile III. Murad’ın vefatının aynı güne denk gelmesi üzerine Fransa elçisi Brèves’in mesaisi artmıştır. Elçi ocak ayı bitmeden III. Mehmed ile görüşmek istemiş ve ısrarının sonraki ay sürdürmüştür.⁷¹ IV. Henry de III. Murad’ın ölümü üzerine elçisine gönderdiği mektupta Habsburg seferlerinde nelerin değişeceğini ve donanma yardımının akıbetinin ne olacağını sormuştur. III. Mehmed’in orduların gücünü arttıracığına inandığını dile getirmiş, fakat yeni sultanının İspanya’ya karşı Fransa’yı destekleme işiyakındaki şüphelerini gizlememiştir.⁷² Cülusu münasebetiyle III. Mehmed’e gönderdiği nâmede ülkesinde düzeni sağladığını anlatmış ve dostça ilişkilerin sürdürülmesini temenni etmiştir. Ayrıca Sultan’a son senelerdeki gelişmeler gözetilerek yeni maddelerin eklendiği ahîdnâme arzusunun bildirmiş ve elçisi vasıtasıyla bu işin halledilebileceğini söylemiştir. Cezayir korsanları tarafından Fransız tüccarlarına yapılan saldırıların kesilmesi için de yardım istemiştir.⁷³ IV. Henry sonraki mektubunda bu defa elçisi aracılığıyla III. Mehmed’e bazı tavsiyelerini iletmiştir. Elçisine önce şahsı ve devletiyle olan dostluğun değerini ona hatırlatmasını istemiştir. Sultan’a Habsburg seferlerine ihtimam göstermeyi ve askerî hazırlıklarla ilgilenmeyi önermiştir. Zira zaferler kazanması halinde şanını ve iktidardaki gücünü arttıracaktır. Hatta kendisinin yaptığı gibi Sultan’ı sefere çıkmaya teşvik etmiştir. Böylelikle birlikte ortak düşmanlarına karşı gövde gösterisi yapabileceklerdir.⁷⁴ Mektubun yazıldığı tarihte III. Mehmed’in huzuruna çıkan Brèves’in Kral’dan ulaşan tavsiyeleri Sultan ile paylaşmış paylaşmadığı bilinmemektedir.⁷⁵ Sadece aynı tarihte Kapudan Halil Paşa, IV. Henry’ye ortak düşmanı ortadan kaldırmak için donanma hazırladığını bildirmiştir.⁷⁶ Gelgelelim saltanatının ilk senesinde Habsburg cephesinde yaşananlar hem IV. Henry’nin Osmanlı Devleti’ne yaklaşımını etkilemiş hem de III. Mehmed’i gerçekten sefere çıkmaya mecbur etmiştir.

Ferhad Paşa’nın Eflak seferi kötü askerî kararlar ve yeterli ordu gücünü toplayamamasının sonucunda fiyaskoya sonuçlanmıştır (Temmuz 1595). Durumu düzeltmesi için yeniden serdar atanan Koca Sinan Paşa ise Yergöğü’nde Eflak ordusu tarafından bozguna uğramıştır (Ekim 1595). Aynı ay içinde Estergon uzunca bir kuşatmanın ardından Habsburglara teslim edilmiştir. Osmanlı Devleti yaşanan bu kayıplar nedeniyle seferlerin başından itibaren sürdürdüğü saldıran taraf olma avantajını kaybetmiştir. III. Mehmed saltanatının hemen başında, bilhassa Sinan Paşa ile Ferhad Paşa arasındaki mücadele yüzünden devletin sıkıntıya düştüğüne şahit olmuştur.⁷⁷ Öte yandan, IV. Henry Osmanlıların içinde bulunduğu zor durumu elçisine gönderdiği mektuplarla yorumlamıştır. Ferhad Paşa’nın Eflak mağlubiyeti üzerine gönderdiği yazıda Habsburg cephesindeki durumun kötüden rezalet döndüğüne değinmiş ve bunu, Sultan’ın idaredeki zafiyetlerine bağlamıştır. Sultan’ın iktidar ve şanını devlet adamlarına karşı kaybettiği için ileride daha kötü dönemler göreceğini söylemiştir. IV. Henry güncel durum üzerinden Osmanlılarla ilişkileri hakkında düşüncelerini paylaşmıştır. İspanya’ya karşı donanma yardımı hususunda Koca Sinan Paşa’nın taahhütlerine artık inanmamaktadır. Ortak düşmanlara karşı karada ve denizde birlikte mücadele etme fikrini terk etmemiştir, fakat şimdilik kabul etmese de Papa VIII. Clement’in kendisine barış teklif ettiğini haber vermiştir. IV. Henry Estergon’un kaybindan sonra yazdığı mektupta da kötü sonuçları yine III. Mehmed’in yönetimdeki eksikliklerine bağlamıştır. Bu sebeple elçisinden Sultan ile görüşerek sonraki yıl sefere çıkmaya ikna etmesini istemiştir. Kral, Sultan’ın dahilî ve haricî düşmanlara karşı üstün gelebilmesi için sefere gitmesinin hayati olduğunu düşünmektedir.⁷⁸

⁶⁹ Özçelik 2020, 173-178.

⁷⁰ Lesaffer 2017, 101-122.

⁷¹ Calendar of State Papers 9, 1897, 151-152, 155.

⁷² Recueil des lettres missives de Henri IV, Tome IV, 1848, 321-323.

⁷³ BNF. Ms. Turc 130, 110a-110b.

⁷⁴ Recueil des lettres missives de Henri IV, Tome IV, 1848, 344-346; Michalewicz 2020, 272-273.

⁷⁵ Calendar of State Papers 9, 1897, 157.

⁷⁶ Michalewicz, 2020, 274.

⁷⁷ Özçelik 2020, 178-186; Önal 2012, 390-399.

⁷⁸ Recueil des lettres missives de Henri IV, Tome IV, 1848, 405-408, 450-453.

IV. Henry Osmanlı Devleti'nin Habsburg karşısındaki durumu üzerinden kaygılarını izah ederken diğer taraftan III. Mehmed de Fransa'nın İspanya'ya karşı savaşına destek olmaya çalışmıştır. Savaş boyunca İspanyollara yakın olan Marsilyalıları ikaz etmek için elçiler yollamış; zamanında selefinin denediği gibi, onları Fransa Kralı IV. Henry'ye itaate davet etmiştir. Başkentteki tersanelerde söz verilen donanma hazırlanamadığı için Kapudan Paşa'yı Cezayir ve Tunus'ta bulunan gemilerle Fransızlara desteğe göndermiştir.⁷⁹ Halep ve bölgedeki diğer idareciler de Fransız tacirlerden toplanan paraların ve askerî teçhizatın tastamam Fransa'ya ulaştırmaları hususunda uyarılmıştır. Mısır beylerbeyinden İspanya'ya karşı savaşırken at ihtiyacı olan Fransızlara kolaylık sağlaması istenmiştir.⁸⁰ Osmanlı hükümetinin sonraki senelerde Fransa'ya benzer yardımları devam etmiştir. Halbuki IV. Henry'nin Osmanlı ile ilişkilerine yaklaşımı değişmiştir.

1595 yılının Aralık ayında Brèves'ye IV. Henry'den gelen mektup öncekilere kıyasla daha hacimlidir ve özgün içeriğiyle dikkat çeker. IV. Henry mektubun ilk kısmında Osmanlı hükümetinin Marsilya meselesinin çözümü için Garp Ocakları'na ait gemileri görevlendirmesinden memnuniyetini dile getirmiştir. Bu hususa değindikten sonra Avrupa'daki siyasi gelişmelerden konu açmıştır. Hollanda Cumhuriyetleri üzerinde süren savaşların sona yaklaştığını ve artık İspanya'nın eski gücünü kaybettiğini açıklamıştır. Papa VIII. Clement kendisiyle daha yakın ilişki kurma peşindedir. Çünkü Fransa ve İspanya'yı barıştırmaya ve ardından bütün Avrupa devletlerini Osmanlılara karşı birleştirmeye niyetlenmiştir. İngiltere'nin de savaştan çekilme ihtimali olduğu için Kral'ın önünde iki seçenek kalmıştır. Sultan III. Mehmed yıllardır göz ardı edilen donanma desteği sözünü yerine getirirse İspanya'ya karşı savaşmaya devam edecektir. Aksi halde devletin menfaatini göz önüne alarak İspanya ile barış antlaşması imzalayacaktır. IV. Henry Osmanlı hükümetinin tepkisini düşünerek elçisine dâhilî ve haricî koşullar üzerinden neden barış yapmaya daha yakın olduğunu izah etmiştir. Bunun yanında Osmanlıları kıskırtmak amacıyla İspanya'nın Macaristan seferlerine destek olduğu bilgisini de paylaşmıştır. Aynı zamanda ilk kez kendi krallığından Habsburg saflarına katılan Fransız komutan ve askerlere mâni olamayacağını açıkça ifade etmiştir.⁸¹ IV. Henry'nin düşmanlarının zayıflaması ve gücünü pekiştirmesinin ardından üslubuna yansıttığı ton değişimi özellikle yeni ahidnâmenin imzalanması sürecinde de gözlenecektir.

4. Savaş ve Ticaret Arasında 1597 Ahidnâmesi

IV. Henry, Brèves'in 1595 Kasım ve Aralık tarihli raporlarını cevapladığı mektuplarda III. Mehmed'in sefere çıkacağına 'kimsenin' inanmadığını yazmıştır. Aslında seferlerin o anki durumu düşünüldüğünde Habsburglar Osmanlılardan ciddi bir saldırı beklememektedir, bu nedenle Sultan'ın sefere çıkması için uygun bir zamandır. Diğer taraftan Papa VIII. Clement'in Fransa ile İspanya arasında barışı tesis etme girişimleri sürmektedir. IV. Henry sulha hâlâ rıza göstermese de olurda gerçekleşirse Fransızların Habsburg ordusunun saflarını dolduracağını söylemiş, kendisinin de bunun önüne geçemeyeceğini eklemiştir. Kral Osmanlı ile diplomatik ve ticarî ilişkilerini güçlendiren İngiltere ve Hollanda'yı da unutmamıştır. Osmanlı hükümetine bu iki devletin İspanya ile barış imzaladığını açıklamıştır. Ayrıca Brèves'ye yeni bir ahidnâme için madde ve talepleri ihtiva eden taslak metinler göndermiştir. Elçisinden sefere çıkması halinde III. Mehmed'in yanında bulunmasını da istemiştir. Bunların dışında İspanya'ya karşı savaşında Garp Ocakları'nın desteklerini yetersiz bulduğunu belirtmiştir. Marsilyalıların nihayet kendisini Kral olarak tanıdığını da haber vermiş, bu gelişme üzerinden Osmanlıları donanma göndermeye teşvik etmiştir.⁸²

IV. Henry birçok konuyu gündeme taşıyarak Osmanlıların dostluğunu ve desteğini korumaya uğraşmış, içeride ve dışarıda çıkarlarını şekillendirmeye çabalamıştır. 1596 yılı boyunca elçisine gönderdiği mektupların ana başlıklarını ekseriyetle yeni maddelerin eklendiği bir ahidnâme ve İspanya savaşında donanma desteği oluşturmuştur. Hatta Marsilyalı tacirlerin IV. Henry'ye itaat etmelerinde yeni ahidnâme talepleri etkili olmuştur. Bununla beraber Kral, Osmanlı hükümetini artık İngiltere'nin Fransa bayrağı altında ticaret yapması için ikna edemeyeceğini anlamıştır.⁸³ Osmanlılar ise Fransa'nın ticarî ve askerî isteklerini karşılamaya çalışmıştır. Sadrazam Damad İbrahim Paşa IV. Henry'ye

⁷⁹ Bostan 1988-1994, 75-77.

⁸⁰ BOA. A. DVN. DVE. d. 901/58, 59, 60, 61.

⁸¹ Recueil des lettres missives de Henri IV, Tome IV, 1848, 475-479; Sahin-Tóth 2006, 217-240.

⁸² Recueil des lettres missives de Henri IV, Tome IV, 1848, 495-498.

⁸³ Recueil des lettres missives de Henri IV, Tome IV, 1848, 523-525, 587-590, 599-602, 1047.

gönderdiği yazıda donanma yardımı sözü vermiş ve ahidnâmenin yenilenmesiyle ilgileneceğini belirtmiştir. Kapudan Halil Paşa da Kral'a donanma hususunda yapılacakları izah etmiş ve Fransız tacirlere karşı kötü muamelelerin önleneyeceğini bildirmiştir.⁸⁴ Aynı dönemde beylerbeylerine gönderilen hükümlerde de Fransa'nın ticarî ve askerî önceliklerinin gözetilmesiyle alakalı talimatlar verilmiştir. Fransa bayrağı altında ticaret yapan Katalan, Ceneviz ve diğer harbî tacirlere karşı ahidnâmeye muhalif davranmamaları ve tacirlerin kaidelere uyumlu şekilde faaliyetlerini sürdürmeleri için uygun şartları sağlamaları emredilmiştir.⁸⁵ Kapudan Paşa ve Cezayir beylerbeyinden de Fransız tacirlerin korsanlar tarafından zarar görmemeleri için gerekli önlemleri almaları beklenmiştir. Ayrıca İspanya'ya karşı savaşlarda kullanılan at ve diğer metallerin Osmanlı limanlarından temininde Fransızları engellemeleri hususunda uyarılmışlardır.⁸⁶ IV. Henry'nin Marsilya'yı yeniden hâkim olması üzerine eyalet beylerine Marsilyalı tacirlere uygulanan mal ve gemi ambargosunun kaldırıldığı da haber verilmiştir. Marsilya tarafından ticaret için Osmanlı limanlarına gelenlere kötü muamele yasaklanmıştır.⁸⁷

Sultan III. Mehmed bir taraftan İspanya ile barış yapma tehdidinde bulunan Fransa'yı vazgeçirmek için bu şekilde tedbirler alırken diğer taraftan düzenleyeceği Habsburg seferinin hazırlıklarına başlamıştır. Eflak'ta alınan mağlubiyet ve ardından Estergon'un kaybedilmesiyle Osmanlılar iyi başladıkları Habsburg savaşlarında nazik bir döneme girmiştir. Hezimetlerden sorumlu tutulan Koca Sinan Paşa ve Ferhad Paşa azledilmiştir. Bir süre sonra Ferhad Paşa katledilirken Koca Sinan Paşa III. Mehmed'in sefere çıkma kararı üzerine yeniden sadrazam yapılmıştır. Aslında Sinan Paşa senelerdir devlet adamları arasında askerî sahada yaşanan çekişmeler yüzünden savaşların kaybedildiğini açıklayarak Sultan'ı sefere çıkmaya ikna eden isimlerden biri olmuştur. Diğer taraftan cephedeki kayıplardan rahatsızlık duyan İstanbul halkı ve ulema da III. Mehmed'e sefere gitmesi için güçlü bir kamuoyu oluşturmuştur.⁸⁸ IV. Henry'nin ordusuna liderlik etmesi hakkında ona verdiği öğütler nihayet karşılığını bulmuştur. Kral, elçisi Brèves'den seferde III. Mehmed'in yanında yer almasını istemiş ve maddi destek sözü vermiştir. Bu meyanda elçi de Kral'a ihtiyaç listesini iletmıştır. Temmuz 1596'da Brèves III. Mehmed'in otağına davet edilmiş ve akabinde orduyla birlikte başkentten ayrılmıştır.⁸⁹

Sultan III. Mehmed sefer sırasında IV. Henry'ye bir nâme yazmıştır. Özellikle gündemde olan İspanya savaşı ve Kral'ın fütuhata değinmiş, iki devlet arasındaki sulh ihtimalini değerlendirmiştir. Sultan, Osmanlı-Fransa ilişkilerinin 'dosta dost düşmana düşman' şiarına dayandığını dile getirerek Kral'dan siyasi ilişkilerini bu çerçevede düzenlemesini beklemiştir. Dolayısıyla IV. Henry'nin İspanya ile barış yapmasına rıza göstermeyecektir. İspanya'ya karşı Kapudan Halil Paşa'nın emrinde yüz pare geminden müteşekkil donanmayı göndereceğini de haber vermiştir.⁹⁰ III. Mehmed İstanbul'dan ayrıldıktan sonra Belgrad'a varmış ve burada gerçekleşen istişareler neticesinde Eğri'nin fethedilmesi kararlaştırılmıştır. Bir aydan kısa süren kuşatmanın sonunda Osmanlılar şehri vire ile teslim almıştır. III. Mehmed'in seferi bu fetihle bitmemiş, kuşatmadan sonra, Osmanlı ordusuna doğru hareket halinde olduğu öğrenilen Habsburg birliklerine karşı çetin bir savaşa girilmiştir. Haçova'da gerçekleşen muharebeyi Osmanlı ordusu kazanmıştır (Ekim 1596).⁹¹

Her ne kadar III. Mehmed, IV. Henry'ye İspanya ile siyasi ve askerî ilişkiler kurarken Osmanlılarla ittifak halini hatırlatmışsa da bizzat kendisi seferinin sonunda Fransa aleyhinde bir karar almıştır. Eğri'nin fethi ve Haçova galibiyetinden sonra Avrupa ve Asya'daki hükümdarlara gönderilmek üzere fetihnâmeler yazılmıştır. Zaferleri kutlayan bu metinlerin yanında III. Mehmed Haçova meydanında devletlerarası tartışmalara neden olacak bir nâme daha hazırlatmıştır. İlgili bu nâmede Osmanlı limanlarındaki ticarî faaliyetlerinde ve diğer ticarî hususlarda başta İngiltere olmak üzere Avrupa devletlerinin Fransa'ya tabiiyeti yürürlükten kaldırılmıştır. Fransız elçi Brèves gibi sefere katılan İngiltere elçisi Edward Barton'a verildiği anlaşılan nâme ile Osmanlı sınırlarında ticaret yapan

⁸⁴ BNF. Ms. Turc 130, 191a-b, 193a-b.

⁸⁵ BOA. A. DVN. DVE. d. 901/62, 63.

⁸⁶ Bostan 1988-1994, 77-79.

⁸⁷ BOA. A. DVN. DVE. d. 901/67, 71; BNF. Ms. Turc 130, 243a.

⁸⁸ Özçelik 2020, 187-192; Beyazıt 2020, 105-134.

⁸⁹ Recueil des lettres missives de Henri IV, Tome IV, 1848, 588-589; BNF. Ms. Turc 130, 245a-b; Calendar of State Papers 9, 1897, 217-218, 222.

⁹⁰ BNF. Ms. Turc 130, 205a-206b, 207b.

⁹¹ Özçelik 2020, 195-202.

Avrupalı tacirlerin İngiltere bayrağı altında faaliyetlerini sürdürmelerine müsaade edilmiştir. Fransa'nın harbî tacirleri temsil yetkisi kaldırılmış, artık isteyen tacirlerin ticarî meselelerin çözümü için İngiltere konsoloslarına başvurmasına izin verilmiştir. Ayrıca İngiltere Avrupa devletlerinin temsilcisi konumuna yükseltilmiştir.⁹²

III. Mehmed'i savaş meydanında bu radikal kararı aldırın gerekçeler kesin olarak saptanamamaktadır. Yine de seferden hemen önce Kraliçe I. Elizabeth'e yazdığı nâmede mevcut bazı ipuçlarını yorumlamak mümkündür. Haziran 1596 tarihli bu nâmenin ilk kısmında Kraliçe'nin Osmanlılara uluslararası ilişkiler hakkında verdiği bilgiler bulunmaktadır. Buna göre Fransa ve İspanya arasında bir ittifak yapılmıştır. İngiltere bu iki devlete karşı tek başına mücadele edemeyeceği için Kraliçe Sultan'dan askerî destek istemiştir. Daha önce de bahsedildiği üzere III. Mehmed Fransa'nın İspanya ile sulh yapmasına karşı çıkmıştı. I. Elizabeth'in gerçekte imzalanmamış olmasına rağmen Fransa-İspanya barışı yalanıyla Fransızları Osmanlı nezdinde suçlu göstermek istediği düşünülebilir. Ne var ki İngiltere gibi Fransa da o tarihte İspanya'ya karşı savaş halindedir. Hatta Kraliçe de ilginç bir şekilde Fransızların ihtiyaçlarına değinmiştir. Mesela III. Mehmed'den Marsilya'yı geri alması için IV. Henry'ye donanma göndermesini istemiştir.⁹³ Gerek I. Elizabeth gerekse III. Mehmed'in Fransa'ya siyasi ve askerî destek hususunda ortak fikirde olmaları göz önüne alınırsa Sultan'ın kararını etkileyen unsurlar şimdilik meçhul kalacaktır. Kesin olan bir husus, Fransa'nın yeni bir ahidnâme ile yitirdiği ticarî statüyü kısa sürede geri kazanmasıdır.

İstanbul'da resmi elçiliğin teşekkülünden sonra İngilizler Osmanlı topraklarında ticarî ve siyasi meselelerde pek çok kez Fransızlarla karşı karşıya gelmiştir. Aslında IV. Henry'nin tahta geçtiği dönemde yaşanan elçi krizinde İngiltere elçisi Edward Barton Fransa'yı temsil etmiştir. Savary de Brèves Osmanlı hükümetince tanınmadan önce onun diplomatik faaliyetlerine yardımcı olmuştur. Brèves resmi Fransa elçisi statüsünü kazandıktan sonra gerek Habsburglara karşı savaş gerekse Floransa ve Toskanalıların Osmanlı limanlarında ticarî ayrıcalıkları mevzularında İngilizlerle zıtlamıştır.⁹⁴ Gerçi iki devletin İspanya ile savaşı ve Osmanlıların Habsburg seferleriyle meşgul olması sayesinde uzun süre ciddi bir çıkar çatışması yaşanmamıştır. Hatta Fransa ile İngiltere 1596'da İspanya'ya karşı ittifak antlaşması imzalamıştır.⁹⁵ Bu mecburî barış ortamında Osmanlı hükümeti birkaç kere ticarî temsilciler seçiminde İngilizlere Fransızların üzerinde hak tanımaya çalışmıştır.⁹⁶ Fakat 1596'nın ikinci yarısından itibaren Fransa'nın İspanya ile barışı diplomatik bir araç haline getirmesi ve ahidnâme talebini sıklaştırması Osmanlıların bu minvaldeki teşebbüslerini kısıtlamıştır. Mesela III. Mehmed'in sefer için başkentten ayrıldığı ayda Mısır beylerbeyine gönderilen hükümde Fransa bayrağı altında ticaret yapanların İngiliz konsolosuna danışmasının mani olması tembihlenmiştir. Üstelik Fransızlar ile Fransa bayrağı altında gelen Ceneviz ve Dubrovnik tacirlerine İskenderiye ve Mısır'da tahsis edilen kervansaraylarda İngilizlerin barınmaması hususunda da uyarılmıştır.⁹⁷ Sultan seferden önce iyi ilişkilerin korunması için bu tür tedbirler almışken IV. Henry de savaş meydanında onun İngiltere lehinde verdiği karara itiraz edebilmiştir.

Ekim 1596 tarihli mektubunda IV. Henry İngiltere elçisinin Osmanlı memleketlerinde Fransa'ya tanınan ticarî imtiyazların ülkesine de sağlanması için uğraştığına değinmiştir. Onun bu teşebbüslerini katî suretle reddedeceği hususunda III. Mehmed'e güvenmektedir. Dolayısıyla Sultan'dan Haçova Seferi sonunda İngiltere lehine yapılan değişiklikleri düzeltmesini rica etmiştir.⁹⁸ III. Mehmed ve Osmanlı devlet ricali Kral'ın talebini dikkate almıştır. Bu hususta Sadrazam Damad İbrahim Paşa Sultan'a bir telhis yazmıştır. Telhiste seleflerinin belirlediği harbî tacirlerin Fransa bayrağı altında ticaret yapma ve hukuki meseleleri Fransız konsolosları aracılığıyla çözüme imtiyazlarını hatırlatmıştır. IV. Henry de Fransızlara tanınan bu hakların değişmemesini istemektedir. İbrahim Paşa III. Mehmed'e Kral'ın taleplerini tescil etmeyi önermiştir.⁹⁹

⁹² Skilliter 1965, 164-166, 236-245.

⁹³ Skilliter 1965, 161-162; Kurat 1953, 202-203.

⁹⁴ Calendar of State Papers 9, 1897, 41, 44-45, 50-51, 59, 65-66, 77.

⁹⁵ Allison 2012, 159-163.

⁹⁶ BOA. A. DVN. DVE. d. 901/62.

⁹⁷ BOA. A. DVN. DVE. d. 901/76; BNF. Ms. Turc 130, 240b, 241a.

⁹⁸ BNF. Ms. Turc 130, 246a; Skilliter 1965, 249-250.

⁹⁹ BNF. Ms. Turc 130, 246b.

Sultan III. Mehmed gerek IV. Henry gerek sadrazamının talep ve tavsiyelerini kulak vermiştir. İstanbul'a döndükten sonra Şubat 1597'de Fransa elçisi Savary de Brèves'ye yeniden düzenlenen ahidnâmeyi takdim etmiştir. Sultan ahidnâmede Habsburg seferinden ve Eğri fethinden bahsetmiştir. Fransa elçisi Brèves'in yeni ahidnâme talebine ve bu hususta kendisine yaptığı başvurulara değinmiştir. Seleflerinin ahidnâmelerinden sonra kendisi de Osmanlı Devleti'nin dostu Fransa'ya yeni bir ahidnâme-i hümayun ferman etmiştir. 1597 tarihli bu ahidnâme ile Venedikliler ve İngilizler dışında Ceneviz, Hollanda, Katalan, Dubrovnik, Ancona, Sicilya, Floransalı tacirler ile Fransa kralının tabi memleketlerden tacirler kadimden olageldiği gibi Fransa sancağı altında Osmanlı topraklarına gelip gidecek ve ticaret yapacaktır. Aynı zamanda harbî tacirler ticarî ve hukukî meselelerine sadece Fransız konsoloslara vasıtasıyla çözüm arayacaktır. Bilhassa İngiliz elçisi ve ticarî temsilcileri Fransızlara verilen imtiyaz ve tacirlerin faaliyetlerine müdahale etmemeleri hususunda uyarılmıştır.¹⁰⁰ Ahidnâmenin ardından muhtelif Osmanlı kurum ve memurlarına yazılan hükümlerle yeni kaidelerin nasıl tatbik edileceği tafsilatlı açıklanmıştır.¹⁰¹ III. Mehmed ahidnâmeyi elçiye teslim edince IV. Henry'ye de ayrı bir nâme yazmıştır. Kral'a ticarî ilişkilerde güvenliğin sağlanacağını haber vermiş, gerekli emirlerin eyalet beylerbeylerine gönderildiğini belirtmiştir.¹⁰² IV. Henry Sultan'a verdiği cevapta ahidnâme için müteşekkirdiğini söylemiş ve iyi ilişkilerin sürmesini temenni etmiştir.¹⁰³

Sonuç

İnebahtı Deniz Muharebesi'ni takip eden süreçte Osmanlı-Fransa ilişkileri farklı dönemlerden geçmiştir. Savaşın ardından Fransa özellikle Venedik'in Osmanlılarla sulh görüşmelerinde aracı olmuş ve muhtemel bir Haçlı saldırısının önlenmesine katkı sağlamıştır. Fakat Osmanlı hükümetinin Safevi seferleri nedeniyle İspanya ile ateşkes imzalaması Fransızların tepkisini çekmiştir. Halihazırda devam eden iç savaflara İspanya Kralı II. Philip'in müdahil olması sebebiyle Fransa Osmanlılardan donanma desteği beklemiştir. Bunun yanında İngiltere'nin siyasi ve ticari imtiyazlar için Osmanlılarla ilişkilerini geliştirmeleri de Fransa'yı tedirgin etmiştir. Bir süre İstanbul'daki Fransız elçi vasıtasıyla İngiltere'nin elçilik kurmasını ve ticari haklar edinmesi ertelenmiş olsa dahi en sonunda rakibinin Osmanlı ticareti ve siyasetinde varlığı kabul edilmiştir. Mezhep savaşlarının son evresinde Protestan IV. Henry'nin yeni Fransa kralı olması ise ilişkilerde yeni bir devri başlatmıştır. IV. Henry saltanatının ilk yıllarında Osmanlı hükümetinin kendisini meşru hükümdar tanımasını beklemiştir. Bu meyanda Savary de Brèves'yi elçi olarak İstanbul'a göndermiştir. İlişkilerin belli bir düzey kazanmasından sonra uzun seneler Osmanlı hükümetini İspanya'ya karşı askerî yardım ve Fransız tacirlerinin güvenliği gibi hususlarda sıkıştırmıştır. 1593'de Osmanlı Devleti'nin Habsburglar savaş açmasından sonra IV. Henry olayları yakinen takip etmiş ve elçisine gönderdiği mektuplarda seferlerin sonuçlarını yorumlamıştır. 1595'de Fransa'da meşru kral tanınmasının akabinde IV. Henry'nin İspanya'ya karşı savaş ilan etmesi ve rakibine galip gelmesi Osmanlı-Fransa ilişkilerinin eksenini değiştirmiştir. III. Mehmed'in tahta çıkmasının ardından IV. Henry yeni bir ahidnâme talebini bu defa İspanya ile barış yapma tehdidini gündeme getirerek yenilemiştir. III. Mehmed Eğri seferinde İngilizlere ticarî haklar tanıyınca ilişkiler gerilmiştir. III. Mehmed Fransa ile dostluğu sürdürmek için kısa bir süre sonra 1597 tarihli ahidnâmeyi elçi Savary de Brèves'ye vermiştir. Netice itibarıyla bu ahidnâme ile Fransa'nın Osmanlı topraklarındaki ticarî hakları değişmeden yeniden tescil edilmiştir.

Kaynakça

A. Arşiv Belgeleri

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA)

Bab-ı Asafî, Divan-ı Hümayûn Sicilleri Mühimme Zeyli Defterleri Kataloğu (A. DVNSMH. ZYL. d.): 6

Bab-ı Asafî, Düvel-i Ecnebiye Defterleri (A. DVN. DVE. d.): 901

Bab-ı Asafî, Mühimme Defterleri (A. DVNSMHM.d): 21, 22, 26, 28, 35, 40, 42, 43

¹⁰⁰ BNF. Ms. Turc 130, 18b-19a, 20a-b, 17a-26a

¹⁰¹ BNF. Ms. Turc 130, 26b, 28a, 29a, 30b

¹⁰² BNF. Ms. Turc 130, 73a-74b

¹⁰³ Recueil des lettres missives de Henri IV, Tome IV, 1848, 856-857

Bibliothèque Nationale de France

Manuscrits français: 429, 4769, 17830, 16144

Fonds turcs: 130, 821

B. Kaynak Eserler

Calendar of State Papers Relating To English Affairs in the Archives of Venice, Volume 9, 1592-1603, Haz. Horatio F Brown, Her Majesty's Stationery Office, London 1897.

Câfer İyânî, *Tevârih-i Cedîd-i Vilâyet-i Üngürüs (Osmanlı-Macar Mücadelesi Tarihi, 1585-1595)*, Haz. Mehmet Kirişçioğlu, Kitabevi, İstanbul 2001.

Charrière, Ernest, *Les Négociations de la France dans le Levant ou correspondances, mémoires et actes diplomatiques des ambassadeurs de France à Constantinople et des ambassadeurs envoyés à divers titres à Venise, Raguse, Rome, Malte et Jérusalem en Turquie, Perse, Géorgie, Crimée, Syrie, Égypte etc et dans les États de Tunis, d'Alger et de Maroc*, Paris 1860. C. III.

Recueil des lettres missives de Henri IV, Tome III (1589-1593), Haz. M. Berger de Xivrey, Imprimerie Royale, Paris 1846.

Recueil des lettres missives de Henri IV, Tome IV (1593-1598), Haz. M. Berger de Xivrey, Imprimerie Royale, Paris 1848.

Woodhead, Christine M, *The Şehnâme-i Hümâyûn of Ta'likî-zâde Mehmed Efendi on the Ottoman Campaign into Hungary in 1593-1594: A Critical Edition of the Text, with introduction and annotation* (University of Edinburgh, Yayınlanmamış Doktora Tezi), Edinburgh 1979, c. II.

C. Araştırma Eserler

Allison, R., “Letters Full of Marvels: Sultan Murad III of the Ottoman Empire, 1579-1595”, *A Monarchy of Letters: Royal Correspondance and English Diplomacy in the Reign of Elizabeth*, Palgrave Macmillan, New York, (2012) , 131-150.

Allison, R. “Well Worth A Letter: King Henry IV of France, 1572-1603”, *A Monarchy of Letters: Royal Correspondance and English Diplomacy in the Reign of Elizabeth*, Palgrave Macmillan, New York 2012, (2012) , 151-166.

Barthe, P., *French Encounters with the Ottomans, 1510-1560*, Routledge, New York. 2016.

Beyazıt, Y., “Yeniçeri ve Ulema Hem-Dest-i Vifak Oldukda Padişah Seferi Olur: Osmanlı Toplumunda Siyasi Muhalefet ve Sefer İlişkisi”, *Osmanlı Payitahtında Siyasi Muhalefet ve Protesto Kültürü*, ed. Yasemin Avcı, Umut Karabulut, Sezen Karabulut, Libra, İstanbul, (2020) , 91-144.

Bostan, İ., “Garp Ocaklarının Avrupa Devletleri ile Siyasi ve Ekonomik İlişkileri (1580-1624)”. *Tarih Enstitüsü Dergisi* , 14, (1988-1994) , 59-86.

Braudel, F., *Akdeniz ve Akdeniz Dünyası*, çev. Mehmet Ali Kılıçbay, Eren Yayınları, İstanbul, c. II. 1990.

Degert, A., (1921), “Une ambassade périlleuse de François de Noailles en Turquie”, *Revue Historique* , 159 , 225-260.

Emecen, F., (2007), “Çağdaş Osmanlı Kaynaklarında Uzun Savaşlar ve Zıttorok Antlaşması ile İlgili Algılama ve Yorum Problemleri”, *Osmanlı Araştırmaları* ,39, 2007.

Fodor, P., (1994), “Between Two Continental Wars: the Ottoman Naval Preparations in 1590-1592”, *Armagan, Festschrift für Andreas Tietze*, ed. S. Faroqhi, I. Baldauf, Prag , 89-111.

Holt, M., (2005), *The French Wars of Religion, 1562–1629*. Cambridge University Press, Cambridge.

Horniker, A. L., (1942), “William Harborne and the Beginning of Anglo-Turkish Diplomatic and Commercial Relations”, *The Journal of Modern History* ,14, C.3 , 289-316.

İnalçık, H., “İnebahtı Sonrası, İspanya ile Barış (1585)”, *Türk Denizcilik Tarihi*, ed. Bülent Arı, Deniz Basımevi, İstanbul, c. V, (2002) , 151-155.

Işıksel, G., *La politique étrangère ottomane dans la seconde moitié du XVIe siècle: le cas du règne de Selîm II (1566-1574)*, (Paris EHESS, Yayınlanmamış Doktora Tezi), Paris. 2012.

Lesaffer, R., “Between Faith and Empire: The Justification of the Spanish Intervention in the French Wars of Religion in the 1590s”, *International Law and Empire: Historical Explorations*, ed. M. Kosenniemi, W. Rech, M.J. Fonseca, Oxford University Press, Oxford 2017, (2017), s. 101-122.

Kurat, A. N., *Türk-İngiliz Münasebetlerinin Başlangıcı ve Gelişmesi (1553-1610)*, TTK, Ankara. 1953.

Michalewicz, N., *Franco-Ottoman Diplomacy during the French Wars of Religion, 1559-1610*, (University of West Georgia, Yayınlanmamış Doktora Tezi), West Georgia. 2020.

Önal, A., *Koca Sinan Paşa'nın Hayatı ve Siyasî Faaliyetleri (1520-1596)*, (Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi), İstanbul. 2012.

Özçelik, E., (2020), *İmparatorluk Yönetiminde Savaşların Etkisi ve Osmanlı Paşaları (1566-1606)*, (Bahçeşehir Üniversitesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul.

Panaite, V., “Western Diplomacy, Capitulations and Ottoman Law in the Mediterranean (16th - 17th Centuries): The Diplomatic Section of the Manuscrit Turc 130 from the Bibliothèque Nationale in Paris”, *Osmanlılar ve Avrupa: Seyahat, Karşılaşma ve Etkileşim*, ed. Seyfi Kenan, İSAM, İstanbul. (2010).

Rouillard, C. D., *The Turk in French History, Thought and Literature (1520-1660)*, AMS Press, Paris. 1973.

Sahin-Tóth, P., *La France et les Français face à la "longue guerre" de Hongrie (1591-1606)*, (Université de Tours, Yayınlanmamış Doktora Tezi), Tours. 1997.

Sahin-Tóth, P., “Amis ou ennemis? Français en Hongrie pendant la guerre de Quinze Ans (1595–1606)”, *Ad Astra: Études de Péter Sahin-Tóth*, ed. Oborni Teréz, ELTE Eötvös Kiadó, Budapest, (2006) , 217-240.

Skilliter, S., *The Turkish documents relating to Edward Barton's embassy to the Porte (1588-1598)*, (University of Manchester, Yayınlanmamış Doktora Tezi), Manchester. 1965.

Usher, P. J., “La Défaite des Turcs à la bataille de Lépante : des plaquettes populaires à la poésie épique”, *L'Esprit Créateur* ,53, C.4, (2013) , 47-58.